

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

Головкін Богдан Миколайович,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: golovkin_@ukr.net
ORCID 0000-0002-0333-9806*

doi: 10.21564/2414–990x.136.93878
УДК 343.988

ЯК СТАЮТЬ ЖЕРТВАМИ ЗЛОЧИНІВ

У статті окреслено механізм і умови віктимізації від злочинів, основні сценарії заподіяння жертвам шкоди протиправними посяганнями.

Ключові слова: жертва злочину; віктимогенна обстановка; сценарії віктимізації.

Головкін Б. Н., доктор юридических наук, професор, заведуючий кафедрою кримінології и уголовно-исполнительного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: golovkin_@ukr.net ; ORCID 0000-0002-0333-9806

Как становятся жертвами преступлений

В статье рассмотрено механизм и условия виктимизации от преступлений, основные сценарии нанесения жертвам вреда противоправными посягательствами.

Ключевые слова: жертва преступления; виктимогенная обстановка; сценарии виктимизации.

Постановка проблеми. Віктимізація передбачає формування віктимності та її реалізацію злочинними посяганнями за конкретних умов. Існує думка про невивпадковий характер вчинення злочинів проти деяких осіб. Нібито останні належать до кримінально вразливих верств населення, мають характерні індивідуальні якості та особливості поведінки, що привертають увагу злочинців і мотивують їх на вчинення проти них злочину. Зазначалося також про криміногенний характер дозлочинних зв'язків і відносин між злочинцями та жерт-

вами, інверсію їхніх ролей. Насправді, не все так однозначно. Чимало людей поводяться віктимно у повсякденному житті і при цьому не стають жертвами злочинів. Більш того, одна і та ж віктимна поведінка за різних обставин призводить до різних наслідків. Віктимна за змістом поведінка лише створює умови, в яких виникає загроза протиправного посягання. Для фактичного вчинення злочину необхідно, щоб потенційна жертва і злочинець опинилися в одному місці одночасно, стали учасниками конкретних подій чи ситуацій.

Аналіз останніх досліджень. Згідно з існуючими уявленнями, віктимізація як загальна категорія складається із таких компонентів: фактори віктимізації (сукупність явищ і подій, що детермінують віктимну поведінку жертви злочину у конкретній життєвій ситуації); умови, що сприяють віктимізації; стан віктимізації, або кількість жертв усіх учинених злочинів. Іноді сюди відносять також формування особистості жертви і мотивації віктимної поведінки. Віктимізацію розглядають у двох площинах: як криміногенний стан уразливості соціального суб'єкта перед злочинними посяганнями і механізм заподіяння шкоди жертві злочину.

Слід зазначити про неоднакове тлумачення процесу віктимізації серед науковців. Розробник радянської віктимології Л. В. Франк визначав віктимізацію як «процес перетворення особи на реальну жертву злочину, його кінцевий сукупний результат». На його думку, віктимізації насамперед піддаються особи, наділені віктимністю. Водночас жертвою злочину може стати будь-яка особа, яка не має віктимності. Віктимізація відбувається як на одиничному, так і на масовому рівнях. Л. В. Франк запропонував розглядати чотири рівні віктимізації: 1) безпосередні жертви злочинів (фізичні особи); 2) сім'ї; 3) колективи, організації; 4) населення районів, регіонів [1, с. 8].

Зустрічаються й інші визначення віктимізації, як-от: процес реалізації потенційної віктимності особи в процесі та результаті злочинного посягання [2, с. 80–81]; набуття або збільшення віктимності на індивідуальному або масовому рівнях, що підкоряється закону детермінації [3, с. 187–188]; формування (становлення) жертви як соціального типу і втягнення в орбіту злочинності як реальних, так і потенційних жертв на різних рівнях соціальної взаємодії [4, с. 65]; загальна сукупність усіх випадків заподіяння особі (соціальній групі) майнової, фізичної або моральної шкоди злочинами [5, с. 68].

Невирішені досі проблеми. Оскільки злочинні посягання вчиняються проти конкретних людей за певних обставин, розглядати віктимізацію загалом – малопродуктивний шлях. Необхідно розібратися з умовами і механізмом віктимізації та її основними сценаріями.

Метою статті є дослідження умов виникнення кримінальних загроз та їх вплив на віктимізацію від злочинів.

Виклад основного матеріалу. За різних обставин жертвами злочинів можуть стати будь-які особи, незалежно від статі, віку, національності, соціального становища, рівня доходів, місця проживання. Між тим практика показує неоднаковий рівень уразливості людей перед злочинними посяганнями. Це

пов'язано не тільки з соціально-демографічними відмінностями населення, але й з несприятливими середовищними умовами проживання та небезпечною поведінкою за конкретних обставин. На перший погляд, до групи віктимогенного ризику першочергово мають належати матеріально забезпечені і високостатусні члени суспільства, а також особи, діяльність яких пов'язана із професійним ризиком. Насправді ж значно частіше жертвами злочинів стають соціально вразливі і фізично малозахищені на момент злочинного посягання особи, а саме: діти, молодь, жінки, особи похилого віку тощо. Ризик віктимізації залежить не стільки від соціального становища і рівня доходів жертв, скільки від повсякденної моделі їх поведінки, безпечності району проживання, характеру взаємодії з іншими людьми, а також від зовнішніх обставин, в яких вони опинилися на час злочинного посягання [6, с. 93].

На наш погляд, **віктимізація від злочинності – це підвищення ступеня кримінальної уразливості соціальних суб'єктів, що сприяє вчиненню проти них злочинів за певних обставин.** Механізм віктимізації містить чотири ланки: 1) виникнення кримінальних загроз; 2) підвищення ступеня уразливості соціальних суб'єктів перед злочинними посяганнями; 3) заподіяння шкоди особам, які опинилися в уразливому стані за конкретних умов (ситуацій); 4) збільшення контингенту жертв злочинних посягань як зареєстрованих, так і латентних, що сприяє повторній віктимізації певної частини з них.

Перший етап віктимізації полягає у виникненні кримінальних загроз. До моменту виникнення об'єктивно-предметних загроз існує лише ризик зазнати злочинного посягання. Виникнення кримінальних загроз пов'язано із змінами в умовах життя та діяльності потенційної жертви, в обстановці, що склалася на момент злочинного посягання, а також з виникненням злочинних намірів у осіб, схильних до протиправної поведінки. Небезпека віктимізації зумовлена неоднаковою здатністю людей розпізнавати джерела кримінальних загроз і усвідомлювати ступінь їх реальності залежно від часу й місця перебування, характеру взаємодії з іншими людьми, а також об'єктивного розвитку подій. Ризик віктимізації залежить від безпечності середовища проживання й місць перебування, соціокультурного складу місцевого населення і криміногенної ситуації в населеному пункті. Суттєву роль відіграє також ступінь самоконтролю при взаємодії з іншими особами та здатність швидко і правильно приймати рішення у критичних ситуаціях.

Обізнаність місцевих жителів про найбільш небезпечні місця перебування, маршрути пересування і криміногенно неблагополучні райони певним чином знижує ризик стати жертвою злочину. Однак це не убезпечує їх повністю від непередбачуваного розвитку подій, збігу обставин, неочікуваних зустрічей із злочинцями у звичних місцях.

Не секрет, що злочини здебільшого вчиняються одними й тими ж особами. Однак кожного разу їх жертвами стають нові люди. Здебільшого на цю роль обираються раніше незнайомі особи, які опинилися у сприятливому для вчинення злочинів місці і часі. Останні підбираються по-різному. Частіше – неви-

падково. Територія, на якій вчиняються злочини, умовно поділена між місцевим криміналітетом. Кожен, хто займається злочинною діяльністю, добре знає межі своєї території, а також «доходні місця», в яких відбувається скупчення потенційних жертв. Лише на перший погляд здається, що жертва опинилася не в тому місці, не в той час. Насправді ж на неї там чекали, заманювали, провокували. Головною умовою для успішного злочинного посягання залишається правильний вибір жертви, яка на момент злочинного посягання виявилася уразливою. Стан уразливості щоразу виникає під час перебування на незнайомій території, а також при потраплянні у нестандартні ситуації у відомих місцях. Розрахунок злочинців робиться на раптовість посягання, неможливість упізнати нападника, а також відсутність досвіду поведінки жертв у криміногенних ситуаціях.

Криміногенність середовища значною мірою залежить від географічного розташування місця проживання і типу населеного пункту. Так, ризик стати жертвою злочинів у населених пунктах з високим коефіцієнтом злочинної інтенсивності на сході і півдні України на порядок вищий, ніж в населених пунктах західної і центральної частини нашої держави. Водночас, міські жителі порівняно більше ризикують зазнати злочинного посягання, ніж сільські жителі. Життя у місті передбачає велику кількість щоденних вимушених контактів із незнайомими людьми, перебування у віктимогенних місцях, сприятливих для вчинення злочинів у певний час.

Окрім зазначеного, висока криміногенність середовища проживання безпосередньо пов'язана з високим рівнем злочинів, поєднаних із проникненням у житло та інше приміщення, а також зі злочинами, вчиненими у приміщеннях, відведених для тимчасового проживання (жилі кімнати в готелях, гуртожитках, санаторіях, пансіонатах, профілакторіях, будинках відпочинку, кемпінгах). Ризики віктимізації також залежать від концентрації проживання правопорушників в окремих районах населеного пункту. Слід пам'ятати, що більшість злочинців ведуть «осілий» спосіб життя, тож злочини вони вчиняють на території проживання, у зручних для цього місцях. Як правило, це загальнодоступні для широкого загалу місця, якими щоденно користується невизначене коло осіб для спільної роботи, пересування, відпочинку, проведення масових заходів. Йдеться як про громадські місця (вулиці, площі, вокзали, аеропорти, магазини, кафе, бари, ресторани, музеї, клуби, громадський транспорт, місця масового відпочинку населення, спортивні споруди), так і про інші місця загального користування (сходи, сходові клітки, горища, підвали, ліфти жилих будинків тощо). Звідси, віктимізація прямо залежить від безпечності тимчасового перебування громадян у публічних місцях, інтенсивності вчинення в них злочинів.

Наступним етапом віктимізації є підвищення ступеня уразливості соціальних суб'єктів перед злочинними посяганнями. Це пов'язано з неналежним сприйняттям реальності кримінальної небезпеки соціальними суб'єктами і підвищення їх уразливості перед злочинними посяганнями за конкретних умов місця, часу та обстановки.

Раніше зазначалося, що ризик стати жертвою злочину залежить від правильності і своєчасності розпізнавання джерел та видів кримінальних загроз. Проведене нами Інтернет-опитування понад 3002 громадян (2015 р.) засвідчило доволі стереотипні уявлення громадян про кримінальні загрози і показало певну дезорієнтованість у визначенні їх джерел. Останніх вказувалося декілька одночасно. Уже традиційно люди з пересторогою ставляться до незнайомих людей, які видаються підозрілими та можуть виношувати злочинні наміри (62 %); насторожує також перебування у малолюдних місцях у темний час доби (67 %), а також імовірність потрапляння у непередбачувані ситуації (44 %). І лише 15 % опитаних убачають джерело віктимізації у власній небезпечній поведінці. Із наведених відповідей простежується загальна тенденція до втрати контролю за оточуючим середовищем, побудовою і реалізацією своїх життєвих планів, передбачуваністю розвитку подій та поведінки партнерів зі спілкування. В умовах зростання соціальної конфронтації на ґрунті матеріальної нерівності і соціальної несправедливості значна частина суспільства дезорієнтована у визначенні джерел віктимізації, не вірить у спроможність захиститися від злочинних посягань власними силами і вбачає небезпеку з усіх сторін одночасно. Даються взнаки різке погіршення криміногенної ситуації, а також патерналістські установки певної частини суспільства. Більшість людей покладає перебільшені надії на захист з боку держави, або ж сподівається на везіння, сприятливий збіг обставин, допомогу ближнього.

Побутуючі серед населення уявлення про джерела віктимізації значною мірою носять абстрактний і хибний характер. Так, за нашими даними, люди найбільше бояться насильницьких злочинів (64 %), хоча насправді зазнають корисливих злочинних посягань (понад 60 %). У контексті сказаного цілком очікувано називаються місця кримінальної небезпеки. Серед таких помітно переважають вулиці й інші громадські місця (64 %), а також базари, вокзали, торгівельні центри (18 %), місця масового відпочинку громадян (10 %). Йдеться про відкриту територію з вільним доступом невизначеного кола осіб, де відбувається основна маса випадкових контактів із незнайомими людьми. Найбільш захищеними від злочинних посягань громадяни почуваються у власному житлі і на роботі. З огляду на погіршення ситуації із масовим поширенням крадіжок із житла та інших приміщень, зазначені судження виглядають сумнівними.

Отже, невміння своєчасно і правильно визначити джерела й види кримінальних загроз суттєво посилює уразливість понад 60 % громадян перед злочинними посяганнями, демонструє їхню неспроможність уникати небезпечних ситуацій та неготовність захищатися від злочинів. У результаті жертвами злочинів щороку стають все нові і нові особи, які своєю поведінкою створюють чи потрапляють у криміногенні ситуації.

Наступним етапом віктимізації є безпосереднє заподіяння шкоди особам, які опинилися в уразливому стані за конкретних умов (ситуацій). За результатами нашого дослідження визначено частку громадян, які щороку стають жертвами

злочинів. За 2015 р. вона становить 37 %, при цьому кожен сьомий респондент уже мав досвід віктимізації раніше. Для порівняння: у 2012 р. (опитано понад 4000 громадян) зазначений показник також дорівнював 37 %. Це дає підстави стверджувати про виявлену статистичну закономірність. На наш погляд, існує поріг допустимої віктимізованості населення, який не перевищує 40 % і не залежить від рівня злочинності за календарний чи обліковий рік. Як правило, жертвами злочинів щороку стають нові особи. Повторної віктимізації зазнає 15 % громадян.

По-перше, встановлена закономірність свідчить про цілеспрямований пошук жертв злочинів серед осіб, які виявилися уразливими на момент планування і вчинення злочинного посягання.

По-друге, кожна сьома жертва зазнала повторної віктимізації, а значить виявляла типові риси і властивості, на які звертають увагу злочинці.

По-третє, не перевищення 40 % порогу віктимізації у суспільстві свідчить про існування саморегульованих механізмів самозахисту населення від злочинності. Віктимізація відбувається у певних межах, що визначають допустиму кількість контингенту всіх жертв злочинів у структурі населення, яка нормально сприймається суспільством, не викликає суб'єктивного відчуття страху за свою безпеку.

Проведене дослідження спростовує жорстку залежність між дотриманням правил особистої безпеки і вірогідністю зазнати злочинного посягання. Так, 42 % опитаних категорично заявили про вживання заходів убезпечення від злочинів, 41 % – в основному дотримуються зазначених правил. І лише 17 % повідомили про зневажання правилами безпеки. Зазначена тенденція свідчить про відсутність чіткого розуміння громадянами джерел і видів кримінальних загроз. Про них є лише загальні уявлення. Серед населення побутує думка, що віктимна поведінка має обов'язково носити очевидний і провокативний характер, бути зрозумілою для широкого загалу. А тому коли люди, так би мовити, «помірно ризикують» – це вважається нормою, мало кого насторожує. Мабуть, кожен з нас не раз повертався додому темними вулицями, користувався засобами мобільного зв'язку у переповненому громадському транспорті, розраховувався готівкою на ринках, брав участь у сумнівних лотереях і акціях, залишав без догляду своє майно, довіряв незнайомцям тощо. Для більшості все минулося без серйозних наслідків. Комуś не пощастило. Саме так вважає основна маса людей. Власна провина у сприянні вчиненню проти себе злочину вкрай неохоче визнається і далеко не завжди усвідомлюється. Здебільшого люди вдаються до самовиправдовування загальними фразами і обмовками.

Насправді мало хто розуміє, як саме люди стають жертвами злочинів. Здавалося б, звична модель поведінки ніколи не оберталася серйозними проблемами, але цього разу сталося інакше. Більшість навіть не здогадується, що поведінка жертви не обов'язково має бути явно провокативною чи ризикованою. Іноді формально правомірна поведінка може набувати іншого значення, нового контексту в конкретних умовах місця, часу та обстановки злочинного посягання.

У ході віктимологічного опитування громадян вивчалось питання щодо критеріїв, за якими злочинці обирають жертв злочинів. Серед таких потерпілими називаються: випадковий збіг обставин – 27 %; неухважність у громадських місцях – 25 %; проживання в криміногенних районах – 11,3 %; очевидні прояви віктимної поведінки (надмірна довіра до незнайомих, перебування у нетверезому стані, демонстрація достатку) – 24,1 %. Найбільш ілюстративно демонструють ставлення жертв до події злочину та своєї участі у прийнятті злочинного рішення відповіді на питання щодо відчуття жертвами своєї «вини». Трохи більше половини опитаних (56 %) вважають себе винними також. Проте 44 % висловлюють протилежне судження.

Завершальним етапом віктимізації є збільшення контингенту жертв злочинних посягань як зареєстрованих, так і латентних, що сприяє повторній віктимізації певної частини з них. Незважаючи на усталену частку громадян, які щороку стають жертвами злочинів, спостерігається певне зростання їхньої заявницької активності. Якщо раніше (2012 р.) до органів охорони правопорядку звертався лише кожен третій постраждалий від злочинних посягань, то у 2015 р. частка заявників зросла до 50 %. Це пояснюється загальною тенденцією більш активного звернення населення до правоохоронних і судових органів за відновленням порушених прав і отриманням компенсації за заподіяну шкоду. На заявницьку активність жертв позитивно впливає і новий процесуальний порядок реєстрації звернень громадян. Враховуючи наведені аргументи, має місце зниження рівня латентних злочинів у державі в цілому.

Серед причин незвернення до органів охорони правопорядку вже традиційно називається відома тріада: зневіра у результативність їх роботи (50 % опитаних), незначна матеріальна шкода заподіяна злочинцем (44 %), а також відсутність серйозної шкоди для здоров'я постраждалих (33 %). Перший варіант відповіді більше емоційний, ніж раціональний. Тут проявляється низький рівень довіри до органів державної влади загалом і правоохоронної системи зокрема. Заявницька пасивність насправді пояснюється небажанням мати справу з неефективним бюрократичним апаратом правоохоронних органів, браком часу брати участь в офіційному розслідуванні і судовому розгляді, а також побоюванням громадського осуду.

На наш погляд, можна говорити про два типові сценарії віктимізації. Перший пов'язаний з неналежним сприйняттям загальновідомих для місцевих жителів кримінальних загроз і неготовністю реагувати на них належним чином. Люди, життя яких організоване за часовим графіком і у відомій місцевості, а всі події і ситуації носять прогнозований і циклічний характер, перебувають у зоні психологічного комфорту, суб'єктивного відчуття безпеки як наразі, так і найближчим часом. Одноманітність і звичність усього, що відбувається довкола, формують однотипний образ мислення, викликають знайомі почуття та стереотипну модель поведінки, тим самим створюють незмінний стан буття, суб'єктивну реальність, в якій свідомість, підсвідомість та інші форми вищої нервової діяльності працюють за шаблоном. Між тим удавана стабільність порушує адекватність просторо-

во-часового сприйняття оточуючої дійсності і негативно впливає на мислення й поведінку. У потоці буденності людський мозок перестає належним чином сприймати і критично оцінювати інформацію про зовнішнє середовище, а органи відчуттів не передають сигнали про явну та приховану небезпеку. Іншими словами, звичність місцевості, черговість і передбачуваність розвитку подій та ситуацій у купі із заздалегідь відомим колом спілкування поступово знижують здатність свідомості до розпізнавання кримінальних загроз і адекватного реагування на них. У нейронних структурах головного мозку утворюються стійкі зв'язки між подіями, ситуаціями та звичним способом реагування на них. Циклічність і одноманітність життя ослаблює контроль над оточуючим середовищем та власною поведінкою. Якщо небажана подія тривалий час не трапляється, складається хибне враження про її маловірогідність як зараз, так і в майбутньому. Однак, як відомо, об'єктивна реальність та її суб'єктивне сприйняття – різні речі. Життєве середовище постійно змінюється, наповнюється новими викликами і загрозами, непередбачуваними ситуаціями і випадковими подіями. Динамічні зміни в оточуючій дійсності значно швидше знаходять емоційний відгук, ніж усвідомлюються. Раціональне мислення вибірково вихоплює окремі фрагменти реальності, залишаючи поза увагою різного роду «дрібниці». До таких зазвичай належать ледь помітні зміни в оточуючій обстановці, порушення часового графіку, перебування у нових місцях, хамовита манера спілкування з чужими людьми, шкідливі звички, неухважне ставлення до свого майна, легковажність і наївність у стосунках, забудькуватість, зневажання деталями. Основна маса людей зневажає дотримання елементарних правил безпеки при виконанні буденних справ як щось другорядне й обтяжливе. Вважається, що це дрібниці не варті уваги, зажди щастило, минеться і цього разу [8, с. 128–129]. Дотримання правил елементарної безпеки створює зайвий клопіт, відволікає, вимагає концентрації уваги, докладання додаткових зусиль, витрат часу. Натомість мотивація пересічних громадян працює за відомим законом «збереження енергії», коли необхідні цілі досягаються найлегшими шляхами і спрощеними засобами, що дають швидкий результат. Інертність мислення порушує відчуття реальності і вмикає до кінця не вивчений механізм «економії» мотивації та прийняття рішень. Зрештою, це призводить до втрати самоконтролю і контролю за оточуючою дійсністю і поведінкою інших людей.

Показово, що кримінальна загроза, яка загрожує всім, не сприймається всерйоз особисто. Особливо це відчувається, коли ми перебуваємо у публічних місцях, між людьми. У групі всі поведуться інакше, почуваються у відносній безпеці, бо, видається, остерігатись треба безлюдних місць, а також зустрічі з ненайомцями у темний час доби. Під впливом побутових стереотипів виникає ілюзія обману щодо джерел кримінальних загроз. Незнання останніх призводить до хибних уявлень і помилкових рішень. Саме когнітивна ілюзія середовищної і територіальної безпеки формує мотивацію до віктимної поведінки за певних обставин і ситуацій. У свою чергу, віктимна поведінка викликає злочинну мотивацію та рішення про вчинення злочину проти конкретної особи і, зрештою, призводить до взаємодії злочинця і жертви.

Отже, головною відмінністю першого сценарію віктимізації є обізнаність про ймовірні кримінальні загрози на місцевому рівні, однак неналежне їх сприйняття та неготовність адекватно реагувати на них.

Другий сценарій віктимізації пов'язаний із тимчасовою дезорієнтацією у просторі і часі при потраплянні на нові місця, в незнайомі ситуації, а також при випадкових зустрічах з небезпечними людьми. Помічено, що мислення та поведінка людей змінюється під впливом нового місця і часу перебування, незнайомої оточуючої обстановки, а також при неочікуваному розвитку подій та дій осіб, з якими доводиться взаємодіяти. У силу різних причин люди час від часу змушені перебувати на незнайомій території, вступати у випадкові відносини, потрапляти в неординарні ситуації. Під час перебування на незнайомій (чужій) території, у невідомих місцях, увага людини зосереджується на виконанні конкретного завдання, що супроводжується емоційним захопленням. На чужій території люди зосереджуються на конкретній справі, заради якої вони сюди прибули. Водночас залишається бажання якнайвидшого повернення на знайому місцевість, у своє середовище. Погана орієнтація в нових умовах зовні проявляється у розгубленості, невпевненості дій, ослабленні контролю за оточуючою дійсністю та поведінкою інших людей. За блукаючим поглядом, невпевненою ходою, поганою орієнтацією на місцевості злочинці досить точно вираховують потенційних жертв серед натовпу й одночасно оцінюють їх фізичні можливості для чинення опору. Значно посилює ризики віктимізації випадкове заходження людей на підконтрольну криміналітету територію або залишення транспорту чи майна у віктимогенних місцях, які завчасно пригледіли злочинці. Місцеві жителі зазвичай обходять такі місця стороною, а приїжджі через незнання особливостей місцевого ландшафту і криміногенної обстановки потрапляють у «пастку», де на них вже очікують злочинці.

Висновки. Таким чином, віктимізація нероздільно пов'язана з умовами та якістю середовища проживання на місцевому рівні, а також з безпечністю територіального простору, в якому відбувається соціальна взаємодія між людьми з різних питань. Життєве середовище і територія перебування сприяють віктимізації, підвищують ступінь уразливості людей.

Отже, жертвами злочинів, як правило, стають дві категорії людей. З одного боку, це погано адаптовані до сучасних умов життя особи, які здебільшого керуються інтуїтивним мисленням у розпізнаванні кримінальних загроз та виборі стратегії поведінки при соціальній взаємодії з іншими учасниками суспільних відносин. Вони виявляють підвищену уразливість перед злочинними посяганнями і психологічну готовність прийняти роль жертви.

Друга категорія людей керується раціональним мисленням, що в основному дозволяє правильно орієнтуватися у джерелах та видах кримінальних загроз і в основному уникати небезпечних ситуацій. Їхня уразливість перед злочинними посяганнями носить тимчасовий характер і пов'язана з часом та місцем перебування.

Список літератури:

1. Франк Л. В. Потерпевшие от преступлений и проблемы советской виктимологии / Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1977. – 240 с.
2. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 304 с.
3. Голіна В. Соціальні та психологічні чинники кримінологічної віктимізації в Україні / В. Голіна // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3 (50). – Харків : Право, 2007. – С. 185–193.
4. Варчук Т. В. Виктимологическое моделирование в криминологии и практике предупреждения преступности / Т. В. Варчук. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 239 с.
5. Кримінологічна віктимологія : навч. посібник / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич та ін.; за заг ред. О. М. Джу́жі. – Київ : Атіка, 2006. – 352 с.
6. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації / Б. М. Головкін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – Одеса, 2015. – Вип. 15. – Т. 2. – С. 93–96.
7. Туляков В. О. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) / В. О. Туляков. – Одесса : Юрид. лит., 2000. – 336 с.
8. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів // *Проблеми законності*. 2016. – 135. – С. 124–135. doi: <http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83130>.

References:

1. Frank, L.V. (1977). *Poterpevshie ot prestuplenij i problemy sovetskoj viktimologii* [Victims of crimes and the problems of the Soviet Victimology]. Dushanbe: Irfon [in Russian].
2. Rivman, D.V. (2002). *Kriminal'naja viktimologija* [Criminal Victimology]. St. Petersburg: Piter [in Russian].
3. Holina, V.V. (2007). *Sotsial'ni ta psykholohichni chynnyky kryminolohichnoi viktyimizatsii v Ukraini* [Social and psychological factors criminological victimization in Ukraine]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3 (50). Kharkiv: Pravo, 185–193 [in Ukrainian].
4. Varchuk, T.V. (2012). *Viktimologicheskoe modelirovanie v kriminologii i praktike preduprezhdenija prestupnosti* [Victimological simulation in criminology, practice and crime prevention]. Moscow: JuNITI-DANA [in Russian].
5. Moiseiev, Ye.M., Dzhuзha, O.M., Vasylevych, V.V. et all. (2006). *Kryminolohichna viktymolohiia* [Criminological Victimology]. Kiev: Atika [in Ukrainian].
6. Golovkin, B.M. (2015). *Kryminolohichne poniattia viktyimizatsii* [Criminological concept of victimization]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia – International Humanitarian University Herald. Jurisprudence*, Vol. 2, 15, 93–96 [in Ukrainian].
7. Tuljakov, V.O. (2000). *Viktimologija (social'nye i kriminologicheskie problemy)* [Victimology (social and criminological problems)]. Odessa: Jurid. lit. [in Russian].
8. Golovkin, B. (2016). *Viktyмна povedinka zhertv zlochyniv* [Provocative behavior of victims of crime]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*, 135, 124–135. doi: <http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83130> [in Ukrainian].

Golovkin B. M., Doctor of Law, Full Professor of Department of Criminology and Penitentiary Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: golovkin_@ukr.net ; ORCID 0000-0002-0333-9806

How to become a victim of crime

Victimization from crime – a higher degree of social vulnerability criminal, contributing to the commission of crimes against them in certain circumstances. Victimization takes place in space and time, and includes four stages: 1) the emergence of criminal threats; 2) increasing the degree of social

vulnerability to criminal assault; 3) the harm to individuals who find themselves in a vulnerable state at appropriate conditions (situations); 4) increase the number of victims of crimes as registered and latent, which helps re-victimization of some of them.

As a result of our Internet survey of more than 3002 people (2015) defined the proportion of citizens who every year are victims of crime. By 2015 it is 37 %. However, one in seven respondents already had experience of victimization before. In our view, there is a threshold of permissible viktyimizovanosti population not exceeding 40 % and is independent of the level of crime in a calendar year or an. Typically, victims of crime every year are new faces. Re-victimization experiences 15 % of citizens.

The risk of becoming a victim of crime depends on the accuracy and timeliness of recognition of sources and types of criminal threats. Showed a rather stereotypical ideas of the criminal threat and showed a disorientation in identifying their sources. The last mentioned some time. Traditionally people cautious attitude to strangers, suspicious issued and may bear criminal intent (62 %); alarming stay at poorly attended locations in the dark (67 %) and likelihood of falling into unpredictable situations (44 %). Only 15% of respondents sees the source of victimization in their own dangerous behavior.

While the public understanding of the sources of victimization are largely abstract and false character. So, to our knowledge, most people are afraid of violent crime (64 %), but actually experiencing mercenary crimes (60 %). In the context of what has been said quite expected the place called criminal threat. Among these markedly dominated the streets and other public places (64 %), as well as markets, train stations, shopping centers (18 %), places of mass recreation of citizens (10 %). This is the open area with free access unspecified persons, where the bulk of accidental contact with strangers. However, most protected from criminal attacks citizens feel in their own homes and at work. In light of the deterioration of situation of the massive spread of thefts from homes and other buildings, these opinions seem questionable.

So, inability to timely and correctly identify the sources and types of criminal threats significantly increases the vulnerability of more than 60 % of citizens before the criminal assault, demonstrating their inability to avoid dangerous situations and unwillingness to protect themselves from crime. As a result, victims of crime every year becomes more and more new people who create their behavior or get into criminogenic situation.

The study refutes strict correlation between compliance with the rules of personal safety and likely incur criminal assault. Thus, 42 % of respondents stated categorically safeguard measures against crime, 41 % – mainly follow these rules. Only 17 % reported disregard of safety rules. This trend indicates a lack of clear understanding of the citizens of the sources and types of criminal threats. On them is only a general idea. In the population there is a perception that victimization behavior should be sure to wear obvious and provocative character, being understood by the general public. So when people so-called «moderate risk» – is considered the norm, few people are alarming.

During the survey of victimological studied of citizens the issue of criteria for which offenders choose victims of crime. Among these victims are called: coincidence – 27 %; inattention in public places – 25 %; living in criminogenic areas – 11.3 %; obvious signs of provocative behavior (excessive trust in strangers, stay drunk, demonstration of plenty) – 24.1 %. Most by illustration demonstrates attitudes to crime victims and their participation in decision-criminal decisions, answer questions about their victims feeling of «guilt». Just over half of respondents (56 %) consider themselves guilty also. However, 44% expressed the opposite judgment.

Despite the established share of citizens who every year are victims of crime, observed some increase in their activity of applicants. Previously (in 2012) to law enforcement agencies only every third approached the victim from criminal attacks, in 2015 the share of applicants has risen to 50 %. This is the general trend of more active public appeal to the law enforcement and judicial bodies for redress and compensation for damage. At the same time, in applicant activity of victims is positively affects new procedural order of registration of citizens. Given these arguments, assuming latent reduce crime in the country as a whole.

Reasons not appeal to the law enforcement agencies have traditionally called the famous triad: disbelief in the effectiveness of their work (50% of respondents), minor material damage caused by crime (44 %), and lack of serious harm to the health of victims (33 %). First answer more emotional than

rational. It appears the low level of trust in public authorities in general and law enforcement in particular. The passivity of applicants actually explains the reluctance to deal with bureaucracy ineffective law enforcement, lack of time to participate in the official investigation and the trial, and for fear of public censure.

In our view, there are two common scenarios of victimization. The first – improper perceptions associated with known to locals criminal threats and reluctance to respond to them appropriately.

The second scenario victimization associated with temporary disorientation in space and time with the reach to new locations in unfamiliar situation, as well as a chance meeting with dangerous people.

Consequently, victims of crime usually are two categories of people. On the one hand, a poorly adapted to modern living conditions of individuals who primarily guided by intuitive thinking in identifying criminal threats and choosing the behavior strategies in social interaction with other participants of public relations. They show an increased vulnerability to criminal assault and psychological readiness to accept the role of victim.

The second category of people is guided by rational thinking that basically allows you to properly navigate in the sources and types of criminal threats and largely avoid dangerous situations. Their vulnerability to criminal assault is temporary and related to the time and place of residence.

Keywords: victim of crime; victimogenic situation; victimization scenarios.

Надійшла до редакції 22.02.2017 р.